

## UNA SENYA MARINERA: L'ERMITA DE SANT ANTONI D'ALTAFULLA

*M. Teresa Muntanya i Martí*

*muntmar@gmail.com*

D'entrada, l'aparent relació entre l'ermita de Sant Antoni i la mar pot no ser gaire clara als ulls de qualsevol persona i semblar estrany el titular de l'article, malgrat que, segons que ens expliquen alguns treballs de recerca dels estudiosos, foren els mateixos pescadors els qui econòmicament ajudaren a la construcció de l'ermita, inaugurada el 1717, dalt del turó d'en Jaques. I com totes les ermites marineres —dites així pel fet de ser vistents des de mar—, les parets són pintades de blanc, ben segur que per fer-les, com hem dit, més localitzables des de lluny.

Per establir un nexa entre aquests dos punts, cal deturar-se a pensar en el vell sistema de feinejar a mar que empraven la gent del sector. És molt curiós veure com el pescador, sense altres coneixements que els derivats de la pròpia experiència i empès per la necessitat de sobreviure, ha assolit, per situar un punt a mar, una manera d'orientar-se que és tan vàlida i exacta com qualsevol mètode científic o aparell modern. Es basa en allò que ell denomina *senya*, referent imprescindible a l'hora d'amollar els arts per evitar que puguin ser malmesos per qualsevol enrocada. En conseqüència, li cal conèixer ben bé el fons marí, saber on són les roques, els farallons, les sapes, els vaixells enfonsats,<sup>1</sup> etc., és a dir, qualsevol destorb que pugui causar estralls a la

<sup>1</sup> Emprem alguns termes potser una mica especialitzats. Evidentment, tothom sap què és una roca, tant a mar com a terra, però no és tan popular el significat dels mots *faralló* i *sapa*, motiu pel qual afegim tot seguit la seva definició. Segons el DIEC (diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans) i el DEC (diccionari d'Enciclopèdia Catalana), el faralló és una “roca més o menys aguda que sobresurt del nivell de la mar [...]”. Definició incorrecta des del punt de vista del món mariner, ja que és una roca submergida totalment, com ho demostra un dels talassònims recollits al nostre litoral: *el faralló de Trenta*, dit així perquè està enfonsat a 30 brases del nivell de la mar. Més apropiada és la definició recollida al DCVB (5-738) i al DELLC (III-883/884).

L'altre mot poc conegut és *sapa*, que segons els diccionaris dits —DIEC i DEC— és un “procés erosiu

xarxa, i perquè també és vora d'aquests perills on es troben moltes espècies de peixos. No tenim constància des de quan aquest sistema d'orientació és utilitzat; només que els ha estat útil fins ben entrat el segle xx, en què aquestes senyes o enfilalls foren substituïts per sondes elèctriques i radars. Malgrat tot, els vells treballadors de la mar afirmen que la senya és “més fina” —més exacta— que els moderns aparells.

L'antic giny consistia en una triangulació; s'empraven diversos punts de terra mitjançant els quals sabien on era el lloc marí que calia evitar i com era de possible atansar-hi per amollar-hi les xarxes. Des d'un indret geogràfic llunyà, molt vistent —per exemple, una muntanya, qualsevol de les que a la nostra zona formen la serrallada prelitoral—, es dibuixava una línia recta imaginària en direcció a mar, fins al lloc precís que convenia identificar topogràficament. Aquesta línia, en el seu recorregut, coincidia entremig o a la vora d'un altre punt de terra: un campanar, una ermita, una casa singularment destacada, etc. Ja tenien, doncs, una senya completa; però no era suficient, calia una segona senya provinent d'un extrem oposat al primer que tallés aquesta línia a mar en el lloc precís. Per fixar aquest segon enfilall el procediment era el mateix descrit: un punt geogràfic alt i distant, enfilat per un punt més baix. Aquest conjunt d'enfilacions marca exactament el lloc sotaiguat.

Hem explicat tota aquesta tècnica pescadora per donar a conèixer com els era d'important l'ermita de Sant Antoni per situar-se a mar i evitar l'enrocada dels arts.

Segur que abans de construir-se l'ermita, que com hem dit es remunta al primer terç del segle xviii, el turó ja devia ser pres com a referència; no tenim constància, però, del nom amb el qual l'identificaven.

Sabem i vàrem inventariar fa anys (Muntanya 1991)<sup>2</sup> en quines situacions l'ermita ha estat una guia per als pescadors, freqüentment aparellada amb un altre lloc més a la llunyania. I el ventall és ampli, car el recollim en senyes de Calafell, Tarragona, Torredembarra i Vilanova i la Geltrú.<sup>3</sup>

De vegades, l'ermita és el punt inicial més llunyà; aleshores forma part de les senyes dites *baixes*, que vol dir que són més vora el litoral i creuen que tenen menys exactitud.<sup>4</sup> Els llocs amb els quals es completa no són gaire distants, alguns del ma-

---

consistent en l'excavació de la base d'un vessant escarpat, feta sobretot per les ones marines, al litoral [...]”. Més acostada al vocabulari del món pescador respon la definició del DCVB (9-744), una “mata d'algues”, i igualment es recull al DECLLC (VII-688). Per als que feinegen a mar, correspon a una barreja de pedres i vegetació.

<sup>2</sup> *Els noms de llocs sotaiguats de la mar sitgetana a la rapitenca*. XIII Beca Manuel de Montoliu. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1991. 3 vol.

<sup>3</sup> Més endavant, el nom ha estat abreujat per evitar un enfarfec del text; així, *Tà* correspon a Tarragona, *Tò* a Torredembarra, *Cal* a Calafell i *V* a Vilanova i la Geltrú.

<sup>4</sup> *Sant Antoni pel Campanar de la Torre* (Ta, To), per *l'Església de la Torre* (Ta), pel *Creuer* (To) o *Creuer de l'Església de la Torre* (To). Amb aquestes senyes localitzem el *Faralló de Trenta*.

Una altra roca sotaiguada, les *Campanilles*, se situa emprant:

teix poble: *el Campanar d'Altafulla* (Ta), *el Creuer d'Altafulla* (Ta), *el Pati dels Boters* (Ta, To), *el Banyot* (Ta), *l'anca de garbí del Banyot* (To); i del terme veí —Torredembarra amb el nucli urbà de Clarà—: *el Campanar de la Torre* (Ta, To), *la Caseta de l'Art* (To), *el Creuer* (To) o *Creuer de l'Església de la Torre* (To), *l'Església de la Torre* (Ta), *l'Hort del Pau* (Ta), *la Llanxa* (To), *els Magatzems* (To), *el Molí de Vent* (To), *cal Pa Tou* (To), *el Xalet del Bofill* (To), *dalt Clarà* (Ta).

En el mateix ordre, algun cop hem recollit el topònim complementari molt més endinsat a terra que la mateixa ermita: és el Pa, turó localitzat a la zona de Calafell, i la Tossa, que és la Mola de Colldejou:<sup>5</sup> *una masia del Pa de Terra* (V), *el Clot de terra de la Tossa* (Ta).

No és freqüent, i per això esporàdic, que aquest edifici religiós formi part d'una combinació triple:<sup>6</sup> *la Mamella i Sant Antoni per la Caseta del Ruc* (To). El primer punt es refereix a una muntanya —és així com anomenen gairebé tots aquests accidents geogràfics—, i el darrer, a una petita edificació a la platja d'Altafulla, vora el roquer dels Munts.

De vegades no encaixa bé l'edifici de l'ermita, i és el seu voltant que és escollit com a referència: *els Arbres de Sant Antoni*; ho trobem en les senyes del vaixell enfons-

*Sant Antoni pel Campanar d'Altafulla* (Ta) i *Sant Antoni pel Creuer d'Altafulla* (Ta).

També per la barca del Guano:

*Sant Antoni pel Pati dels Boters* (Ta, To) i *Sant Antoni pel Banyot* (Ta).

Per les Àncores de Cubelles:

*Sant Antoni pel Clot de terra de la Tossa* (Ta).

Per les Pallisses:

*Sant Antoni pel Xalet del Bofill* (To).

Per la Draga:

*Sant Antoni pel Terramar* (To) i *Sant Antoni dalt Clarà* (Ta).

Per les Moles:

*Sant Antoni per l'Hort del Pau* (Ta).

Pel Cremat:

*Sant Antoni a l'anca de garbí del Banyot* (To).

Per al Menjacordes:

*Sant Antoni per la Caseta de l'Art* (To).

*Sant Antoni pel Molí de Vent* (To).

Pel Nas de Bou:

*Sant Antoni pels Magatzems* (To).

Per la Roca de l'Església:

*Sant Antoni per cal Pa Tou* (To).

Per la Corpassa:

*Sant Antoni per la Llanxa* (To).

<sup>5</sup> Pel Barco de la Sella:

*Sant Antoni per una masia del Pa de Terra* (V).

*Sant Antoni pel Clot de terra de la Tossa* (Ta).

<sup>6</sup> Pel Tinent de Tretze:

*La Mamella i Sant Antoni per la Caseta del Ruc* (To).

at dit *Carburo* i pel *Tronc*.<sup>7</sup> El segon topònim de la senya, també altafullenc, *l'hort de les Bombes*, està localitzat vora l'estació del poble.

En altres locucions l'ermita és el segon punt geogràfic de la senya; forma part de les senyes dites *altes*, molt fiables perquè són inequívokes. Són el primer terme:<sup>8</sup> *el Més Alt de Montmell* (To), que forma part de la Serralada Prelitoral, i *el Tall de la Regana* (To), com anomenen els terrans el coll de Lilla. Excepcionalment, vàrem inventariar dos casos en què, en el mateix ordre que els anteriors, l'enfilall respon a una senya baixa; és a dir, l'ermita és el segon topònim de la senya, i el primer és un altre no gaire allunyat: *el Campanar de la Torre* (Cal), lògicament referit al de Torredembarra, i *la Figuereta* (Ta),<sup>9</sup> punt situat al terme de Creixell de Mar.

La simplificació del nom només amb l'advocació del sant, i evitant el genèric *ermita*, i sense la indicació del topònim *Altafulla*, fa suposar la inexistència d'un altre lloc proper dit igual en el món pescador. En algunes ocasions és emprada com a senya una altra sota la mateixa advocació —sant Antoni—: ens referim a l'ermita d'Albinyana.<sup>10</sup> Els ports pesquers on s'ha recollit la informació tenen força relació de veïnatge amb aquest terme: Torredembarra, Tarragona, Calafell i fins i tot Vilanova i la Geltrú, com hem dit. Fet que assenyalava, per una banda, que a mar no hi ha límits: només els que marca la potència de l'embarcació. Per l'altra, que el punt geogràfic és ben conegut pels pescadors, tant per la seva situació com pel nom amb el qual s'identifica.

Aquest hàbit propi per circumscriure un espai en el món mariner, la senya, s'ha perdut en el record i ja ningú l'utilitza, la qual cosa no exclou que coneguïn bé l'ermita de Sant Antoni, visió que perdurarà entre la gent d'aquest sector sempre que no quedi engolida per les modernes construccions urbanes i sigui ben vistent des de mar.

<sup>7</sup> Pel vaixell dit *Carburo*:

*Els Arbres de Sant Antoni de garbí just de la Portalada de l'Hort de les Bombes* (To).

També pel *Tronc*:

*Els Arbres de Sant Antoni per la Bonavista* (To).

<sup>8</sup> Pel *Ganxo de terra la Roca de les Coves*:

*El Més Alt de Montmell per Sant Antoni* (To).

Pel submarí *Xerinola*:

*El Tall de la Regana per Sant Antoni* (To).

<sup>9</sup> Pel *Faralló de Trenta*:

*El Campanar de la Torre per Sant Antoni* (Cal).

Per la *Roca de Vint-i-quatre*:

*La Figuereta per Sant Antoni* (Ta).

<sup>10</sup> Més freqüentment a Vilanova i la Geltrú, i a Sitges, on sempre afegeixen el nom del terme per dirimir qualsevol dubte. El mateix afegit ha estat inventariat, un sol cop, en les senyes de Torredembarra, on l'indret més conegut quan esmenten Sant Antoni correspon a l'ermita d'Altafulla. I una tercera present en les senyes de Sant Carles de la Ràpita que es localitza entre Peníscola i el cap d'Irta, esmentada només amb el nom del sant. Justificable perquè feinegen en un àmbit que no arriba a aquestes altres zones geogràfiques.

